

THEORIE EN PRAKTIJK

Tweetalgesprekken kunnen binnen Ontwikkelingsgericht Onderwijs een grote meerwaarde hebben bij het leren van nieuwe woorden. Thom van Dongen doet praktijkonderzoek in zijn eigen kleutergroep in het kader van de Master Leren en innoveren op basisschool De Mijlpaal te Amsterdam.

Tweetalgesprek als motor bij woordenschatdidactiek

Tijdens het thema 'Ik ben een kunstenaar' is er een museumhoek ontstaan, waar de kinderen op hun eigen manier spelen. Er is bedacht dat een rondleider aan de bezoekers uitlegt wat er te zien is. De rondleider vraagt aan de museumbezoekers: "wat zie je links op het schilderij?" De rondleider wijst naar het schilderij en ook de bezoekers vertellen wat ze zien. Het blijkt dat daarbij taalbegrippen (bijvoorbeeld links, rechts) ondersteunend en verrijkend zijn voor het spel. Op de vraag naar de betekenis van deze begrippen, reageren vooral de kinderen met een rijke woordenschat met een gewenst antwoord. De kinderen met een lage woordenschat horen het aan en zullen hiervan weinig meekrijgen. In een dergelijke situatie zal de leerkracht ervoor moeten zorgen dat elk kind op eigen niveau wordt uitgedaagd om zijn of haar woordenschat te vergroten. Maar hoe pak je dit aan? Welke leerkrachtvaardigheden zijn daarbij belangrijk? Deze en andere vragen komen aan de orde in het hier beschreven praktijkonderzoek.

HET BELANG VAN TAAL EN WOORDENSCHATONTWIKKELING

Het antwoord begint bij het belang van taal in het onderwijs. Door Vygotskij is al in de jaren dertig aangegeven dat taal allesbepalend is in het onderwijs. Ontwikkeling en leren ontstaan in interactie die gericht is op communicatie. Natuurlijk is

Wat zie je links op het schilderij?

woorden leren daarbinnen heel belangrijk (Vygotskij, 1986). Een grote woordenschat heeft daarnaast ook een positief effect op het leren lezen en het lezen met begrip (Vernooy, 2008). Woordenschatontwikkeling kan daarom beschouwd worden als het 'hart van het onderwijs'. Kinderen met een lage woordenschat zijn extra gebaat bij goed woordenschatonderwijs. Het blijkt dat zij trager woorden bijleren dan kinderen met een grote woordenschat (van den Nulft & Verhallen, 2010).

Uit het woordenschatonderwijs van de afgelopen vijftien jaar blijkt dat het belangrijk is dat er een goede balans is

tussen leerkrachtgestuurde- en leerlinggestuurde activiteiten (Kienstra, 2011) Interactief taalonderwijs combineert deze beide activiteiten in alle fasen van het woordenschataanbod. Ontwikkelingsgericht Onderwijs is interactief en verenigt altijd leerling- en leerkrachtsturing (Van Oers & Duijkers, 2013).

THEORETISCHE INZICHTEN OVER WOORDENSCHATONDERWIJS

De verwerving van de woordenschat gebeurt in de breedte en in de diepte. Brede woordenschat ontwikkelt zich door 'labelen' (het koppelen van woorden aan voorwerpen). Diepe woordenschat gaat

over het begrijpen van de 'diepe' betekenis van woorden: 'hoe hangt een woord met andere woorden samen? Tot welke categorie hoort een woord?'

De diepe woordenschat ontwikkelt zich doordat nieuwe woorden in een netwerkstructuur in de hersenen worden opgeslagen.

Kinderen hebben een natuurlijk vermogen om woorden zelf te kunnen begrijpen. Dit kan bijvoorbeeld doordat ze de woordbetekenis uit de context afleiden. Wanneer een woord echt nieuw is, kan het natuurlijk woordleervermogen niet worden benut. Het is dan noodzakelijk dat de leerkracht het woord expliciet uitlegt en gebruikt maakt van de viertaktmethodiek (van den Nulft & Verhallen, 2010). Hierbij worden de vier 'uitjes' gebruikt om een nieuw woord duidelijk te maken. Webstructuren zijn grafische modellen om de woorden logisch te structureren.

VIERTAKTMETHODIEK

De viertaktmethodiek omvat het selecteren van de woorden en het toepassen van vier fasen in de didactiek:

1. Voorbewerken (creëren van een betekenisvolle context)
2. Semantiseren (de betekenis duidelijk maken) met gebruik van de vier 'uitjes': uitbreiden, uitbeelden, uitleggen en uitproberen. Nieuwe woorden worden vastgelegd in de 'webstructuren': woordspin, woordparachute, woordkast en woordtrap.
3. Consolideren (inoefenen van nieuwe woorden)
4. Controleren (of de woordbetekenis is onthouden)

Bron: Van den Nulft & Verhallen, 2010).

Ontwikkelingsgericht Onderwijs biedt een betekenisvolle context voor interactief taalaanbod. De uitdagende, thematische spelomgeving (in bijvoorbeeld huishoek, bouwhoek en themahoek) lokt het gebruik van nieuwe woorden uit. Rondom themawoorden bouwen de kinderen een netwerk van aanverwante –nieuwe- woorden op (Van Oers & Duijkers, 2013). Bij thematische gesprekken hebben kinderen elkaars gedachten nodig en daardoor ontstaat gezamenlijke betekenisverlening.

Van den Nulft & Verhallen, 2010

Vorbereidingsformulier

<p>STAP 1</p> <p>Welk woordcluster selecteer je?</p> <p>Welke betekenisaspecten selecteer je bij elk woord van je woordcluster?</p> <p>Hoe maak je betekenisaspecten zichtbaar?</p>	<p>Ingrediënten verzamelen</p> <p>1e links - rechts - midden</p> <p>2e rechts = de kant waarmee je een hand geeft. links = de andere kant, waar je hart zit. midden = punt dat net zover van links als rechts ligt.</p> <p>3e rechts -> hand die je 's ochtends aan mij geeft, steek uit links -> de andere hand, steek uit Hoe je links en rechts ziet hangt af van hoe je ervoor zit. Er zijn kleine afbeeldingen van enkele schilderijen.</p>
<p>STAP 2</p> <p>Hoe bied je de woorden aan?</p> <p></p> <p>Uitbeelden Uitleggen Uitbreiden in één (incl. voorbewerking)</p>	<p>Script maken</p> <p>Dit is een portret van Vincent van Gogh als schilder.</p> <p>Als je recht voor het schilderij gaat staan zie je aan de rechterkant van het portret de schildersezal van Vincent. Als je er niet rechtvoor zit, draai dan je buik naar het schilderij, steek nu je rechterhand (waarmee je mij een hand geeft) uit naar het schilderij. Die kant van het schilderij heet de rechterkant, de kant kant zit rechts. Wat zie je nog meer rechts - aan de rechterkant van het schilderij?</p> <p>Aan de linkerkant van het schilderij zie je het palet van Vincent. Draai je buik naar het schilderij. Steek nu je linkerhand (die andere, aan de kant van je hart) uit naar het schilderij. Wat zie je nog meer links?</p> <p>In het midden van het schilderij zie je Vincent's hoofd, neus en ogen.</p>
<p>STAP 3</p> <p>Wat moeten de leerlingen doen?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Interactieve verwerking • Woordwebben 	<p>Interactieve verwerking en woordweb bespreken</p> <p>Deel de afbeeldingen uit zodat elk tweetal een afbeelding heeft. Opdracht: bespreek in je tweetal wat je rechts, links en in het midden van het schilderij ziet. Noem om de beurt iets op wat rechts staat, links staat of in het midden staat.</p> <p>Zet de resultaten in een woordkast met 3 kasten: links - midden - rechts.</p>

Een rijk en begrijpelijk taalaanbod lokt het zelf praten uit, iets wat van belang is voor alle kinderen, en zeker voor tweede taalleerders (Pompert, Hagenaar, & Brouwer, 2009).

HET INNOVATIEONTWERP: EEN NIEUWE COMBINATIE

De aanleiding voor het praktijkonderzoek op De Mijlpaal is de wens om de 'doorgaande lijn woordenschatonderwijs' verder te ontwikkelen, implementeren en borgen. Na het bevragen van collega's en het kritisch bekijken van de eigen praktijk in de kleutergroep, blijkt er behoefte te zijn aan verdieping van de semantiseringsfase van de viertaktmethode. Hoe geeft de leerkracht instructie bij het aanbieden van nieuwe woorden? Hoe is hierbij de interactie tussen leerkracht en leerlingen en tussen leerlingen onderling? Hoe krijgt de leerkracht een betrouwbare indruk van de woordenschattoename? Het innovatieontwerp ontstaat door een nieuwe combinatie: interactie via tweetalgesprekken wordt ingevoegd in de instructieopzet van het viertaktmodel. Daarbij probeert de leerkracht om elk kind te betrekken door het op eigen niveau uit te dagen.

Om in het onderzoek een realistisch en bruikbaar beeld te krijgen van de woordenschattoename, is een in ontwikkeling zijnde thematische woordenschattoets gebruikt. Deze wordt aan het begin van de themaperiode –bij wijze van een nulmeting- bij een aantal kinderen afgenomen. Met een praatplaat wordt (bij een selectie van vijftientig woorden) van elk woord gevraagd wat het betekent (actieve beheersing) of waar het te zien is op de plaat (passieve beheersing). Deze manier van toetsen levert extra informatie op over de leerbehoefte van elk kind, een voorbeeld van zogenaamd 'dynamic assessment' (Poland & van Oers, 2011). Gedurende het thema worden nieuwe woorden gesemantiseerd. In dit onderzoek is uitgegaan van één woordenlijst, maar in de praktijk worden meerdere lijsten voor verschillende groepen kinderen gebruikt. De leerkracht gebruikt hierbij het uitgebreide voorbereidingsformulier van de 'Viertaktmethode'.

De eerste drie 'uitjes' vinden plaats in de grote kring. Het uitbreiden gebeurt door het nieuwe woord in een netwerk van bijpassende – nieuwe – woorden aan te bieden, het zogenaamde woord-

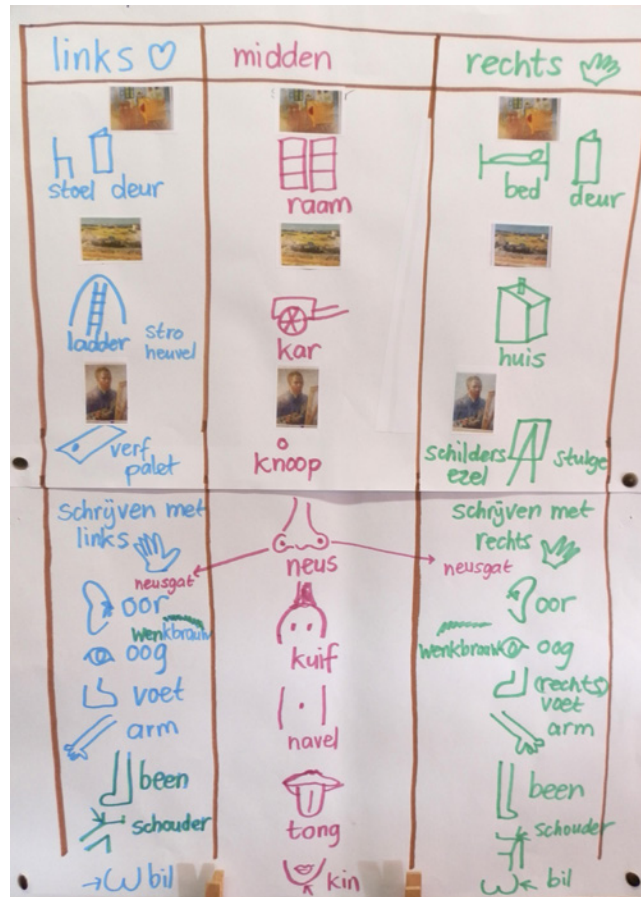
cluster. Het uitbeelden gebeurt door de betekenis zichtbaar te maken. Het uitleggen gebeurt via een script met duidelijke, concrete taal. Bij het vierde 'uitje' (uitproberen) voeren de kinderen tweetalgesprekken (Pompert, Hagenaar, & Brouwer, 2009). De resultaten worden, samen met de kinderen, in de grote kring in een webstructuur genoteerd, die op de woordmuur wordt gehangen. De leerkracht kiest van te voren welke webstructuur het meest geschikt is voor het aangeboden woordcluster (zie illustratie). Aan het einde van het thema wordt ter controle dezelfde thematische woordenschattoets afgenomen.

MEESTER, DE WOORDKAST MOET NOG AF!

Het innovatieontwerp wordt geëvalueerd aan de hand van documentonderzoek. Deze documenten zijn reflectieverslagen uit 'HOREB' (het ontwikkelingsgerichte leerlingvolgsysteem van de onderzoeken-de leerkracht). De conclusies zijn:

- Leerkrachtvaardigheden die een positief effect hebben op het woordenschatonderwijs zijn: het selecteren van de juiste woorden in een logisch woordcluster, het kort en duidelijk semantiseren met de drie uitjes, het stellen van denk stimulerende vragen voor de tweetalgesprekken, het differentiëren naar taalbeheersing (door heterogene tweetallen), het vlot organiseren van de tweetalgesprekken en het bepalen van de geschikte webstructuur.
- Op eigen niveau meepraten bij de tweetalgesprekken lukt beter naarmate de opdrachten meer ruimte geven voor brede inbreng van de leerlingen. Zo kan het begrip 'rechts' in de woordkast betrekking hebben op iets concreets als je eigen rechterhand of eigen rechterarm. Een abstractere betekenis van 'rechts' is bijvoorbeeld de schildersezel die rechts op het schilderij staat.
- Als de instructie kort, duidelijk en rijk is (door de drie 'uitjes'), hebben alle kinderen de benodigde kennis om mee te doen aan de tweetalgesprekken. Een goede beurtverdeling zorgt daarna voor denkstimulering bij elk kind.
- Bij het voeren van de tweetalgesprekken ervaren de kinderen gaandeweg wat ze van elkaar kunnen leren. Een minder taalvaardig kind wordt uitgedaagd om te durven praten. Een taalvaardig kind wordt uitgedaagd om

De woordkast over links en rechts

duidelijk en eenvoudig te vertellen en om vertrouwen te schenken zodat de ander durft te praten. Dit zorgt voor motivatie bij de gesprekken.

- Het aanleren van sociale en gespreksvaardigheden is interessant voor de leerlingen als dit gebeurt in 'mini-lesjes' over bijvoorbeeld elkaar aankijken bij het spreken of instemmend reageren bij het luisteren. Het gebruik van poppenkastpoppen bij deze lessen zorgt voor veel leerplezier.
- De vorming van tweetallen wordt aanvankelijk intensief begeleid door de leerkracht. In de loop van de tijd (3 à 4 weken) worden de kinderen hier steeds zelfstandiger in.
- De woordmuur met webstructuren zorgt voor enthousiasme bij de leerlingen. Als de bel gaat tijdens het maken van een webstructuur wordt er geroepen: 'meester, de woordkast moet nog af!'.
- Het thematisch toetsen geeft bruikbare opbrengsten. Het levert – naast concrete gegevens over toegenomen actieve of passieve woordenschat – op dat goed kan worden waargenomen wat elk kind aan hulp nodig heeft bij het leren van nieuwe woorden.

PLANNEN VOOR DE TOEKOMST

Voor de toekomst is het plan om het onderzoek uit te breiden naar meerdere en hogere groepen. Het voorbereidingsformulier kan daarbij ingezet worden in de oefenfase. Het voeren van tweetalgesprekken lukt steeds beter als het structureel wordt opgenomen in het aanbod. Daarnaast kan onderzoek zich richten op de factoren die bepalend zijn voor het selecteren van woorden of woordclusters en het consolideren. De inzet van de thematische woordenschattoets wordt verder onderzocht: hoe vaak wordt deze toegepast? En bij welke kinderen? Het betrekken van de kinderen bij verder onderzoek (wat vinden zij van deze manier van nieuwe woorden leren) maakt de ontwikkelingsgerichte voedingsbodem nog vruchtbaarder. Een open blik zorgt daarbij voor een kritische interpretatie van de opbrengsten.

BRONNEN

De literatuurlijst is te downloaden op www.tijdschriftzone.nl.

i Thom van Dongen is werkzaam als groepsleerkracht groep 1-2 op basisschool De Mijlpaal in Amsterdam.